

Sophie Reinders, *De mug en de kaars. Vriendenboekjes van adellijke vrouwen 1575-1640* (Nijmegen: Vantilt, 2017). 527 p. ISBN 9789460043260.

DOI: 10.18352/tseg.1090

Alba amicorum (vriendenboeken) worden al ruim anderhalve eeuw gebruikt als biografische informatiebron voor studies over individuele geleerden of kunstenaars. Recenter onderzoek, vooral universiteitsgeschiedenis, bestudeerde ze als materiaal voor netwerkanalyse en voor sociale en groepsprofilering. Al deze studies handelden over alba van mannen. Dat er ook een corpus van vrouwenalba bestond kreeg zelden meer dan een simpele vermelding. Deze vrouwenalba vertoonden ook deels andere uiterlijke kenmerken dan de standaardvorm van 'citaat + opdrachtformule (voor vriend of bewonderde geleerde)' of 'wapenschild + spreuk'. Hier komen meer mengvormen voor als gastenboek, liedboek, persoonlijke tekstanthologie of citatenverzameling ('commonplace book').

Het is de grote verdienste van Reinders dat voor het eerst een homogeen corpus van vrouwenalba uitvoerig en multidisciplinair is onderzocht. De 22 bestudeerde alba zijn aangelegd door jonge vrouwen uit het adellijke milieu van de Noordelijke Nederlanden, met uitsluiting van twee categorieën: de Friese adel en de hofdames van Willem van Oranje (Marie de Marnix en Quirine van Horne). Uit het gekozen corpus is dankzij gevarieerde veelzijdige analyses het maximum aan informatie gehaald. Terecht noemt Reinders vrouwenalba 'vensters op leefwerelden': zij geven 'een beeld van het milieu van de albumbezitster en de conventies, denkbeelden en culturele smaak die daarbinnen heersten' (p. 9). Het album functioneerde als een 'social network mapping service', een middel om contacten met anderen vorm te geven en vast te leggen. De cultuurhistorische benadering (netwerkanalyse, taal van sociale groepen, sociabiliteit, identiteit, Sitz im Leben) is vernieuwend in het vrij traditionele albumonderzoek.

In een eerste deel 'Dochters van adel' (p. 33-162) wordt de persoonlijke situatie en achtergrond van de albumbezitster zo diepgaand mogelijk onderzocht. De informatie die de alba bieden wordt heel secuur aangevuld met gegevens uit archivalia en, vooral, uit de briefwisseling van de vrouwen met hun familieleden en vertrouwenspersonen. Het volgende deel 'Leven met een album' (p. 163-264) richt de focus op twee alba van verwante vrouwen: dat van Rutghera van Eck uit Zutphen, drie keer getrouwd met een Britse officier in Staatse dienst, en dat van haar jongere nichtje Catharina van Eck, 'die jaren in het Overijsselse adellijke stift Ter Hunnepe verbleef en vervolgens ook met een buitenlandse officier trouwde' (p. 29). In het derde deel 'Verbindingen leggen' (p. 265-430) wordt getoond hoe de inscribenten traditioneel tekst- en beeldmateriaal (spreuken, mythologische tekeningen) presenteren en personaliseren, zodat de alba heel 'eigen' worden en na

verloop van tijd een herinneringsfunctie krijgen ('bladeren door boekjes, bladeren door levens'). Een belangrijke functie van vrouwenalba is nu wel overtuigend aangetoond: het 'semipubliek communiceren'.

Reinders onderzoek is voorbeeldig grondig uitgevoerd en, een waar genot, trefzeker literair verwoord. De acht hoofdstuk- en de vele deeltitels brengen de ietwat stugge boekjes tot sprankelend leven: 1. De eersten van de Republiek (met o.m. 'Tussen kasteel en stad' en 'Kinderen van de oorlog'), 2. De regels van vriendschap, 3. Albumeigenaresses in wording ('Deugden voor meisjes, deugden voor jongens', 'Lessen in liefde'), 4. Rutghera van Eck: geen vrede zonder lijden ('Gewelddadige mannen, vrome vrouwen', 'God, eer en deugd'), 5. Catharina van Eck en de stiftsjuffers van Ter Hunnepe ('Alles wat in drieën komt is perfect', 'De vromen van Zwolle'), 6. Selecteren en kopiëren ('Citaten verzamelen in tijden van infobesitas'), 7. Presenteren en personaliseren ('Ijver en gemakzucht', 'Verbindingen bekronen'), 8. Te goeder gedachtenis ('Eer en gedachtenis bewaken', 'Nieuwe eigenaars, nieuwe functies'). Het boek besluit met uitvoerige eindnoten, een nagenoeg volledige bibliografie, bijlagen (over de besproken alba) en een personenregister.

De beperking tot de Nederlandstalige niet-Friese 'lagere' adel in de Noordelijke Nederlanden heeft geleid tot een zeer helder beeld van de onderzochte sociale groep (de lagere adel uit de Noordelijke Nederlanden), maar is anderzijds mogelijk een vertekening van de gevarieerde werkelijkheid in de Nederlanden in diezelfde periode. Rond het Brussels hof en rond het Frans-georiënteerde hof van Willem van Oranje was de hogere en lagere adel van de Zuidelijke Nederlanden even intens onderling verbonden en open naar de West-Europese cultuurkringen. Een even grondig en multidisciplinair onderzoek naar de alba van de jongedames Berlaymont, de Marnix, van Horne of van gefortuneerde jonge bruiden uit het stads-patriciaat (Fogelwayder) zou gelijkenissen (gebruik van het Frans) en verschillen (gebruik van Frans, Spaans of Italiaans) in een ruimer kader kunnen situeren. Met name het gebruik van het Frans verschilt heel sterk van plaats en stand (het Brusselse hof was grotendeels, het Oranjehof helemaal Franstalig). Dat is stof voor een andere onderzoeker, die hopelijk even bedreven, even geïnspireerd en inspirerend kan schrijven als de auteur van deze fijnzinnige bevlogen inblik in de leefwereld van een groep jonge vrouwen uit de Gouden Eeuw. De humanistische geschiedschrijving was ooit een onderdeel van de 'bonae litterae'. *De mug en de kaars* zet die traditie met ere en verve verder.

Marcus de Schepper